

Naar een voorwaardelijk model van ongelijkheid in vertegenwoordiging

Een onderzoek naar het moderatie-effect van beleidsdomeinen op ongelijkheid in beleidscongruentie

Christophe Lesschaeve

ABSTRACT: Towards a Contingent Model of Inequality in Policy Congruence: A Study into the Effects of Policy Domains on Inequality in Policy Congruence

This article studies the extent to which differences or inequality in policy congruence between higher and lower educated voters are moderated by policy domains. Instead of measuring inequality across all areas of policy, this study takes a policy domain-specific approach. The analyses are based on a dataset containing voters and party positions on 50 policy statements, gathered in the run-up to the 2009 regional election in Belgium largest region, Flanders. We find, overall, only small and unsubstantial, though significant, differences, in policy congruence between higher and lower educated voters, in favor of the former. However, we find a much larger representational bias towards higher educated when we look at transportation, culture and media, immigration, tax- and budgetary policy, and economic policy. At the same time, differences in policy congruence are lower as regards spatial planning. Studying inequality in policy congruence across policy domains thus hides more complex patterns of representational bias.

KEYWORDS: Policy congruence, inequality, education, policy domains

---

1. Inleiding

De politieke vertegenwoordiging van beleidsposities is een cruciaal aspect van een representatieve democratie. Pitkin (1967) noemde dit 'substantiële representatie' en deze wordt vaak gezien als een indicator van de gezondheid van een democratisch bestel (Diamond & Morlino, 2005). Het is geen verrassing dat de over-

eenkomst tussen de standpunten van kiezers en die van hun vertegenwoordigers veel aandacht heeft gekregen in de literatuur, in het bijzonder onder de noemer 'beleidscongruentie' (Walgrave & Lefevere, 2013).

Een belangrijk normatief ideaal in deze literatuur is de gelijke vertegenwoordiging van beleidsvoorkeuren (Lefkofridi, Giger & Kissau, 2012). Of politieke vertegenwoordiging voldoet aan dit ideaal, is echter een punt van discussie. Aan de ene kant wordt beweerd dat de beleidsvoorkeuren van bevoorrechte sociale groepen (zoals hoogopgeleiden of hogere inkomens) niet beter vertegenwoordigd zijn in het parlement (o.a. Erikson, Mackuen & Stimson, 2002; Stimson, Mackuen & Erikson, 1995; Ura & Ellis, 2008; Wlezien & Soroka, 2011). Anderzijds zijn er steeds meer studies die aangeven of aantonen dat er wel degelijk bevoordeling is van de beleidsstandpunten van geprivilegieerde sociale groepen (o.a. APSA Task Force, 2004; Flavin, 2012; Gilens, 2005; Winters & Page, 2009).

Dit artikel stelt dat de waarheid zich, zoals vaker, bevindt tussen deze twee uiterste posities: op veel beleidsdomeinen is er slechts een beperkte ongelijkheid in beleidsrepresentatie tussen sociale groepen, terwijl er op andere domeinen grotere verschillen in beleidscongruentie aanwezig zijn. De modererende effecten van beleidsdomeinen worden onderzocht door ongelijkheid in beleidscongruentie tussen hoog- en laagopgeleiden te bestuderen in ieder beleidsdomein apart. Deze beleidsdomeinspecifieke benadering geeft een gedetailleerder beeld van ongelijkheid in beleidsvertegenwoordiging. Metingen van ongelijkheid in beleidscongruentie via geaggregeerde maatstaven zoals de 'beleidsstemming' ('policy mood') (Erikson *et al.*, 2002) of de links-rechtsschaal zijn te algemeen en niet in staat ongelijkheid in beleidscongruentie te detecteren op specifieke beleidskwesties. Een dergelijke geaggregeerde benadering houdt daarom het risico in tot te optimistische conclusies te komen wat betreft een ongelijke vertegenwoordiging van sociale groepen. Over alle beleidsdomeinen heen kunnen er misschien kleine verschillen bestaan, maar deze kunnen grotere verschillen op enkele (belangrijke) specifieke beleidsdomeinen verhullen.

De literatuur over verschillen in beleidscongruentie tussen sociale groepen is pas recent begonnen met het incorporeren van het onderscheid tussen beleidsdomeinen. Het aantal beleidsdomeinen dat werd onderscheiden blijft echter beperkt. Deze studie wil daarom verder bouwen op de bestaande literatuur door (zo goed als) alle beleidsdomeinen mee in rekening te brengen, om zo een vollediger beeld te kunnen schetsen van hoe beleidsdomeinen ongelijkheid in beleidscongruentie al dan niet modereren.

Hiertoe gebruiken we een geïntegreerde dataset met de standpunten van kiezers en partijen op 50 concrete beleidsstandpunten, verzameld in de aanloop naar de regionale verkiezingen van juni 2009 in Vlaanderen. De resultaten geven aan dat, over alle beleidsdomeinen heen, beleidsvoorkeuren van hoogopgeleide kiezers beter worden vertegenwoordigd in het Vlaamse Parlement, maar dat het verschil klein en niet erg substantieel is. We vinden echter grotere verschillen in beleids-

congruentie op de volgende beleidsdomeinen: mobiliteit, cultuur, immigratie, algemeen economisch beleid en het belastings- en begrotingsbeleid. Daarnaast is de kloof in beleidscongruentie kleiner in het domein ruimtelijke ordening. Met het geheel aan bevindingen wordt aangetoond dat een geaggregeerde benadering complexere patronen van ongelijkheid in beleidscongruentie verhult.

2. Ongelijkheid in beleidscongruentie

De gelijke vertegenwoordiging van beleidspreferenties van burgers wordt beschouwd als een van de pilaren van een functionerende representatieve democratie (o.a. Dahl, 1989). Er is echter een groeiende literatuur die suggereert dat de werkelijkheid vaak sterk afwijkt van dit ideaal. In de Verenigde Staten bijvoorbeeld heeft onderzoek van Bartels (2008), Gilens (2005), Jacobs en Page (2005) en anderen aangetoond dat de beleidsvoorkeuren van hogere inkomens een sterkere rol spelen, wellicht als gevolg van het belang van geld in verkiezingen (Winters & Page, 2009). Dit is in Europa niet of althans veel minder van belang en het onderzoek richt zich daarom meer op het opleidingsniveau van kiezers (Bovens & Wille, 2010, 2011; Lesschaeve & Meulewaeter, 2015).

Men vindt echter ook in Europa dat hoogopgeleiden beter vertegenwoordigd worden dan laagopgeleiden. Er worden in dit verband drie redenen gegeven voor de oververtegenwoordiging van de beleidspreferenties van hoogopgeleiden bij beleidsmakers. Ten eerste is er de sociale vertekening in politieke participatie (Leighley & Nagler, 1992; Steinbrecher & Seeber, 2011). Hillygus (2005) stelt dat de vaardigheden en kennis die een individu krijgt via een formele opleiding, politieke participatie makkelijker maken. Om te gaan stemmen hebben mensen basiskennis nodig van hoe politieke instellingen werken en moeten ze het verband tussen politieke actie en het behoud van het politieke systeem begrijpen. Deze vaardigheden en kennis zorgen ervoor dat stemmen minder kosten voor kiezers met zich brengt. Het helpt mensen het politieke gebeuren te begrijpen en prent hen een soort burgerplicht in. Lewis-Beck en collega's (2008) beweren dat een formele opleiding samengaat met "een grotere interesse in politiek, een sterkere belangstelling voor verkiezingen, een toenemend zelfvertrouwen in de capaciteiten als burger en een sterkere en diepere toewijding aan de norm van een goede burger" (p. 102, vertaling door auteur). Dit maakt dat hoogopgeleiden vaker dan laagopgeleiden gaan stemmen. En gegeven dat partijen verkiezingen willen winnen, is het in hun belang de preferenties te vertegenwoordigen van diegenen die gaan stemmen. Als dat vooral hoogopgeleiden zijn, dan is het voor partijen een rationale strategie om de preferenties van hoogopgeleiden te vertegenwoordigen.

Sommige landen, zoals België, zijn erin geslaagd de sociale vertekening in de verkiezingsopkomst te neutraliseren door middel van de opkomstplicht. Onder-

zoek heeft immers aangetoond dat de kans om te gaan stemmen tijdens verkiezingen in België niet groter is bij hoogopgeleiden dan bij laagopgeleiden (Hooghe & Pelleriaux, 1998; Winter & Ackaert, 1998). Hoewel de opkomstplicht bijdraagt tot een gelijke vertegenwoordiging van beleidspreferenties van kiezers, neutraliseert ze slechts de sociale vertekening in één bepaald type van politieke participatie (Lijphart, 1997). Studies hebben bewezen dat in andere vormen van participatie, zoals werken voor of lid zijn van een politieke partij of actiegroep of het contacteren van een politieke partij, hoogopgeleiden disproportioneel vertegenwoordigd zijn (Marien, Hooghe & Quintelier, 2010). De sociale, of meer specifiek de opleidingsvertekening in deze types van politieke participatie kan gevolgen hebben voor ongelijkheid in beleidscongruentie. Met het uitbrengen van een stem geeft een kiezer immers relatief weinig informatie aan politici of partijen over zijn of haar beleidsvoorkeuren. Het contacteren van een politieke partij of zelfs het tekenen van een petitie laat meer toe om beleidsvoorkeuren te communiceren. Het is daarom mogelijk en zelfs waarschijnlijk dat deze vormen van participatie effectiever zijn in het beïnvloeden van de beleidsstandpunten van politieke partijen. In de mate dat deze participatietypes onderhevig zijn aan een sociale vertekening, kunnen we een betere vertegenwoordiging van de voorkeuren van hoogopgeleiden verwachten.

Ten tweede zijn politici zelf disproportioneel hoogopgeleid. In hun boek *Diplomademocratie* tonen Mark Bovens en Anchrit Wille aan dat bijna 90% van de leden van de Nederlandse Tweede Kamer hoogopgeleid is. Dit fenomeen komt niet alleen in Nederland voor; ook in België is de overgrote meerderheid (ongeveer 70%) van de leden van het federaal parlement hoogopgeleid. Het causaal mechanisme is hier niet zozeer invloed, zoals dat het geval zou zijn bij de vertekening in politieke participatie, maar aanwezigheid. In de mate waarin hoogopgeleide politici de beleidspreferenties van hoogopgeleiden met zich brengen naar het parlement, zal dat parlement bevoordeeld zijn ten aanzien van die preferenties. Dat dit effectief het geval kan zijn, werd eveneens door Bovens en Wille aangetoond wanneer ze op sommige beleidsvlakken, zoals immigratie, forse verschillen in beleidsvoorkeuren aantreffen tussen hoog- en laagopgeleiden. Omwille van de ongelijkheid in politieke participatie tussen hoog- en laagopgeleiden en de disproportionele aanwezigheid van hoogopgeleiden in het parlement, verwachten we dan ook dat de beleidspreferenties van hoogopgeleiden beter vertegenwoordigd worden in het parlement dan die van laagopgeleiden:

Hypothese 1: De beleidspreferenties van hoogopgeleiden worden beter vertegenwoordigd in het parlement dan de beleidspreferenties van laagopgeleiden.

De overeenstemming tussen de beleidsstandpunten van kiezers en hun vertegenwoordigers wordt vaak bestudeerd aan de hand van geaggregeerde maatstaven. Een goed voorbeeld hiervan is de 'beleidsstemming' of *policy mood* van Stimson en col-

lega's (1995). Ze omschrijven het als "de belangrijkste onderliggende dimensie van voorkeuren over beleidsalternatieven in survey onderzoek. Het moet geïnterpreteerd worden als links versus rechts, en meer specifiek, als de voorkeur voor een grotere, actievere federale overheid tegenover een kleinere, passievere overheid in alle binnenlandse beleidsdomeinen" (p. 548, vertaling door auteur). Een ander vaak gebruikt instrument om de correspondentie tussen voorkeuren van kiezers en hun vertegenwoordigers te meten, is de links-rechtsschaal (o.a. Belchior, 2013; Freire & Belchior, 2013; Giger, Rosset & Bernauer, 2012). Het gebruik van dergelijke geaggregeerde maatstaven, bovenal gebaseerd op het links-rechtscontinuüm, is geïnspireerd door het Hottelling-Downsmodel (Downs, 1957). Dit model beweert dat alle beleidsalternatieven kunnen worden geplaatst op één enkele dimensie die de politieke competitie structureert. Hieruit werd afgeleid dat een algemene links-rechtsschaal de beleidsvoorkeuren van zowel kiezers als politieke partijen samenvat (Dalton, Farrell & McAllister, 2011).

Sommige onderzoekers waarschuwen voor een mogelijke blinde vlek in onderzoek naar beleidscongruentie (o.a. Thomassen, 2012). Studies naar de structuur van beleidspreferenties hebben namelijk aangetoond dat partijen inderdaad deze preferenties organiseren rond één enkele dimensie, maar dat kiezers meerdere dimensies hanteren (Van Der Brug & Van Spanje, 2009). Bij kiezers lijkt de links-rechtsdimensie enkel te gaan over preferenties inzake het socio-economisch beleid. Indien men een sterke congruentie vindt tussen kiezers en politici op de links-rechtsschaal, dan betekent dit enkel dat er overeenstemming bestaat tussen kiezers en partijen inzake het socio-economisch beleid. Een mogelijke kloof tussen wat kiezers en partijen denken over socio-culturele kwesties wordt volgens deze redenering niet gedetecteerd door de links-rechtsschaal. Het interpreteren van hoge links-rechtscongruentie als bewijs voor een hoge mate van overeenstemming op *zowel* de socio-economische als de socio-culturele dimensie kan daarom leiden tot een blinde vlek in congruentieonderzoek.

In de literatuur is er minder aandacht geweest voor de mate waarin het verschil tussen de socio-economische en de socio-culturele dimensie gerelateerd is aan ongelijkheid in beleidscongruentie. Is ongelijkheid in beleidscongruentie groter op de ene dimensie dan op de andere? Is het mogelijk dat ook hier een blinde vlek bestaat? Onderzoek dat zich baseert op geaggregeerde maatstaven vindt immers weinig bewijs voor een oververtegenwoordiging van de beleidspreferenties van hoogopgeleiden (Wlezien & Soroka, 2011). Gilens (2012) is een van de weinige onderzoekers die er aandacht aan heeft geschonken. Voor de Verenigde Staten ontdekte hij dat op economische thema's en thema's die gaan over belastingen, de kloof in opinievertegenwoordiging tussen lage en hoge inkomens groter is dan op andere thema's (zie voor Nederlands onderzoek naar het onderscheid tussen beleidsterreinen, maar niet tussen inkomensgroepen o.a. Den Ridder, 2014). Net als anderen (bv. Winters & Page, 2009) wijt Gilens dit aan het feit dat deze beleidsdomeinen raken aan de fundamentele materiële belangen van welgestelden en van het bedrijfsleven. Inzake sociaal welzijn blijkt de kloof tussen arme en rijkere

kiezers in de VS net minder groot te zijn. Volgens Gilens hebben lagere inkomens op dit domein bondgenoten bij invloedrijke drukkingsgroepen. Gilens (2012) onderzocht echter slechts vier beleidsdomeinen: religieuze kwesties, economische kwesties, buitenlands beleid en sociaal welzijn. Daarnaast is het onzeker in welke mate deze conclusies gegeneraliseerd kunnen worden naar andere landen. Een dergelijk onderzoek wijst er wel op dat een beleidsdomeinspecifieke benadering bij congruentieonderzoek nodig is. Het doel van deze studie is daarom het geven van een breed overzicht van hoe beleidsdomeinen ongelijkheid in vertegenwoordiging modereren in een Europese context. Op basis van de bestaande literatuur is het mogelijk om reeds twee hypothesen te formuleren over hoe ongelijkheid in beleidscongruentie anders is wanneer het gaat over het economisch beleid en over het belastings- en begrotingsbeleid. In de mate dat het onderwijsniveau gerelateerd is aan inkomen, kunnen we stellen dat het algemeen economisch beleid en het belastings- en begrotingsbeleid raken aan de fundamentele materiële belangen van hoogopgeleiden. Wanneer er sprake is van verschillen in beleidscongruentie tussen hoog- en laagopgeleiden, verwachten we dat deze verschillen groter zijn op deze twee beleidsdomeinen:

Hypothese 2: Het verschil in beleidscongruentie tussen laag- en hoogopgeleiden is groter bij beleidsposities over het economisch beleid.

Hypothese 3: Het verschil in beleidscongruentie tussen laag- en hoogopgeleiden is groter bij beleidsposities over het belastings- en begrotingsbeleid.

3. Data en methode

Om de bovenstaande hypothesen te testen, gebruiken we twee datasets. De eerste is het resultaat van een online kiezersbevraging bij 1000 Vlaamse kiezers, gehouden in april 2009 in de aanloop naar de regionale verkiezingen in Vlaanderen. Hierin werd aan respondenten gevraagd te reageren op 50 concrete beleidsstellingen. Kiezers konden het ofwel 'eens' of 'oneens' zijn met een beleidsstelling. De beleidsstellingen werden in samenwerking met journalisten van de Vlaamse openbare omroep en van de kwaliteitskrant *De Standaard* geformuleerd en gekozen. Hiermee werd een lijst van stellingen samengesteld die representatief was voor alle kwesties die een belangrijke rol zouden spelen tijdens de Vlaamse campagne van 2009 (Nuytemans, Walgrave & Deschouwer, 2010). Hoewel we hier nooit helemaal zeker van kunnen zijn, verhogen de hoeveelheid beleidstellingen (50) en het feit dat alle belangrijke beleidsdomeinen werden opgenomen (hieronder besproken) de kans dat deze 50 stellingen representatief zijn voor de verkiezingen van juni 2009.

Hoewel regionale verkiezingen vaak als minder belangrijk dan nationale verkiezingen worden gezien, hebben de vijf staatshervormingen in België vóór 2009 steeds meer bevoegdheden gegeven aan de regio's. Daarnaast kent België een gescheiden partijlandschap, doordat de grenzen van de kiesdistricten de taalgrens volgen. Vlaamse en Franstalige partijen strijden daarom zelden om dezelfde zetels. Om die reden is het partijlandschap in Vlaanderen op regionaal niveau hetzelfde als op het nationale niveau. Het resultaat is dat in België zowel de regionale als de nationale verkiezingen beschouwd kunnen worden als verkiezingen van de 'eerste orde' (Deschouwer, 2012). We verwachten daarom dezelfde resultaten te vinden, mochten we een landelijke verkiezing in België onderzoeken.

Hoewel de responsgraad van de kiezersbevraging slechts 22% bedroeg, weerspiegelt de uiteindelijke steekproef de Vlaamse kiesgerechtigde bevolking inzake onderwijsniveau, geslacht en leeftijd door het gebruik van een quota steekproeftrekking. Het gebruik van een online survey is minder ideaal dan een probabilistische of toevalsteekproef, hoewel Vlaanderen een hoge graad van internetverspreiding kent (Moreas, 2007). Het belangrijkste probleem dat geassocieerd wordt met een online kiezersbevraging is de oververtegenwoordiging van hoogopgeleiden (Strabac & Aalberg, 2011), wat gerelateerd is aan beleidscongruentie. De oververtegenwoordiging van hoogopgeleiden in de steekproef is in de context van dit onderzoek veel minder schadelijk voor de validiteit van de resultaten. Indien we willen weten hoe goed de standpunten van de gemiddelde kiezer worden vertegenwoordigd in België, kan een oververtegenwoordiging van hoogopgeleiden leiden tot overschatting van die beleidscongruentie. De nadruk ligt hier echter op de relatieve verschillen tussen hoog- en laagopgeleiden. Hoewel een online bevraging geen ideaal instrument is om ongelijkheid in beleidscongruentie te onderzoeken, is het wel een adequaat instrument om dit te doen.

De tweede dataset is het resultaat van een partijbevraging. De 50 beleidsstellingen die aan kiezers werden gepresenteerd, werden ook voorgelegd aan alle partijen die een kandidatenlijst indienden in alle kiesdistricten. Zoals bij de kiezersbevraging konden partijen het enkel 'eens' of 'oneens' zijn met een stelling. De posities van de partijen werden eveneens verzameld in het kader van de ontwikkeling van de online stemadviesapplicatie 'Doe de Stemtest'. Dergelijke applicaties laten gebruikers toe hun eigen beleidsvoorkeuren te vergelijken met die van politieke partijen. Kan er hierdoor sprake zijn van manipulatie in de antwoorden van de partijen? Die mogelijkheid bestaat. Partijen kunnen andere antwoorden geven in de hoop meer stemadviezen in de applicatie te krijgen. Een voorbeeld hiervan was een Finse kandidaten-VAA waarin kandidaten zich systematisch in het centrum van de antwoordschaal plaatsten om zo de afstand tussen hen en kiezers te minimaliseren. Tijdens de dataverzameling werd echter op twee manier getracht de mogelijkheden tot manipulatie te reduceren. Ten eerste spelen de antwoordmogelijkheden een rol. Een neutrale positie laat partijen toe zich op gevoelige en lastige stellingen

neutraal te positioneren, zoals in het Finse voorbeeld (Gemenis, 2013). Dergelijke manipulaties zijn hier niet mogelijk, omdat men het enkel 'eens' of 'oneens' kon zijn. Partijen konden zich op geen enkele manier neutraler opstellen bij gevoelige thema's. Daarenboven hebben partijen veel minder ruimte om hun antwoorden te manipuleren wanneer de standpunten uitvoerig besproken worden in de media. Op die manier werden de Finse kandidaten gedwongen eerlijker te antwoorden. 'Doe de Stemtest 2009' werd mede ontwikkeld door de Vlaamse openbare omroep, en partijen werden in een televisieshow uitgenodigd hun antwoorden toe te lichten. Aangezien onwaarheden hier vermoedelijk aan het licht waren gekomen – wat niet het geval was – kan dit beschouwd worden als een validiteitscontrole van partijstandpunten. Door de beperkte antwoordmogelijkheden zonder neutrale positie en de uitvoerige bespreking van de partijstandpunten in de media, hebben we vertrouwen in de geldigheid ervan en beschouwen we ze als de standpunten die partijen ook buiten een verkiezingscontext zouden verdedigen.

Onze afhankelijke variabele betreft de overeenstemming van de standpunten van kiezers en die van vertegenwoordigers. Golder en Stramski omschrijven drie conceptualisering van beleidscongruentie. Eerst is er de 'one-to-one'-benadering, die de afstandsgrootte tussen een individuele kiezer en een individuele vertegenwoordiger of politieke partij onderzoekt. Daarnaast is er de 'many-to-one'-conceptualisering. Deze kijkt naar de afstand tussen een groep kiezers en een individuele vertegenwoordiger of partij. Ten derde is er de 'many-to-many'-benadering, die de standpunten van een groep kiezers vergelijkt met de standpunten van een groep vertegenwoordigers of politieke partijen. De eerste twee conceptualisering worden vooral gebruikt in studies die zich richten op de overeenstemming van de standpunten van partijen en hun kiezers ('dyadische congruentie') (Belchior, 2012; Giger *et al.*, 2012; Walgrave & Lefevere, 2013). De derde conceptualisering wordt gebruikt om de congruentie tussen kiezers en het parlement in haar geheel te onderzoeken (Andeweg, 2011). Aangezien ongelijkheid in vertegenwoordiging tussen laag- en hoogopgeleide kiezers wordt beschouwd als de eigenschap van een instituut of een parlement (Giger *et al.*, 2012; Jacobs & Page, 2005; Lefkofridi *et al.*, 2012), lijkt de 'many-to-many' toepasselijk. Golder en Stramski lieten echter één conceptualisering van beleidscongruentie onbesproken: de 'one-to-many'-benadering. Deze bestudeert de afstand tussen de beleidsposities van een individuele kiezer en die van een parlement. De 'one-to-many'-benadering heeft als voordeel dat complexere analyses mogelijk zijn, waarbij meerdere sociodemografische achtergrondvariabelen in rekening gebracht kunnen worden. Desondanks wordt de benadering slechts zelden toegepast. Daarom heeft bij ons weten nog geen ander onderzoek beleidscongruentie bestudeerd tussen kiezers en het hele parlement, ook wel *individuele beleidscongruentie* genoemd.

Om individuele beleidscongruentie te berekenen, baseren we ons op Ruedin (2012). In zijn benadering wordt eerst de populariteit van een beleidspositie van

iedere kiezer in de populatie kiezers berekend (P_k). Indien een kiezer het eens is met een beleidsstelling en slechts 5% van de kiezers deelt dit standpunt, dan bedraagt de populariteit van dat standpunt 5%.¹ Vervolgens wordt de populariteit van het standpunt in het parlement berekend (P_I). Deze populariteit wordt berekend op basis van de partijposities en het aantal zetels die de partijen bezitten in het Vlaams Parlement² na de verkiezingen van 7 juni 2009. Bijvoorbeeld: als twee partijen met respectievelijk 10 en 25 zetels op een totaal van 100 het eens zijn met een beleidsstelling, dan geniet het 'pro' of 'eens'-standpunt een populariteit van $(10 + 25)/100 = 35\%$ in het parlement.

Een positie van een partij wordt beschouwd als de positie van alle volksvertegenwoordigers die tot de partij behoren. Deze assumptie is gebaseerd op eerder onderzoek dat aantoonde dat er een zeer hoge (bijna perfecte) graad van partijcohesie is bij Vlaamse partijen (Depauw, 2003a en 2003b; De Winter & Dumont, 2000). Wanneer parlamentsleden stemmen in het parlement, doen ze dit volgens het standpunt van de partijleiding. Door rekening te houden met het aantal zetels dat een partij heeft in het parlement, vermijden we overschattingen van beleidscongruentie met politieke partijen. Een kiezer kan het immers volkomen eens zijn met partijen die nauwelijks volksvertegenwoordigers hebben in het Vlaams Parlement. Op die manier nemen we het gewicht van een beleidsstandpunt in het parlement in acht wanneer wetten (in het geval van het Vlaams Parlement: decreten) worden gestemd.

Ten slotte trekken we de populariteit van een standpunt bij kiezers af van de populariteit van dat standpunt in het parlement. Op die manier houdt onze maatstaf rekening met zowel de opiniedistributie in het parlement als de opiniedistributie in de bevolking.³ De uitkomst is de afhankelijke variabele, *individuele beleidscongruentie*, in onze analyses. Ze kan geïnterpreteerd worden als de percentuele onder- of oververtegenwoordiging van een kiezer op een bepaalde beleidsstelling. Deze variabele heeft de waarde 0 wanneer een standpunt even populair is bij kiezers als in het parlement ($P_k = P_I$). Dit kunnen we beschouwen als een 'adequaat' congruentieniveau. Wanneer individuele beleidscongruentie hiervan afwijkt, wijst dit op een vertekening in preferentievertegenwoordiging. Wanneer individuele beleidscongruentie kleiner is dan 0, wil dit zeggen dat een standpunt populairder is bij de bevolking dan in het parlement en dat het wordt ondervertegenwoordigd. Omgekeerd: wanneer beleidscongruentie groter is dan 0, is een standpunt meer aanwezig in het parlement dan bij de bevolking en wordt het oververtegenwoordigd.

Onze eerste onafhankelijke variabele is onderwijsniveau. Deze variabele heeft drie categorieën: laagopgeleid (geen diploma middelbaar onderwijs), middenopgeleid (heeft een diploma middelbaar onderwijs) en hoogopgeleid (diploma hoger onderwijs). De andere onafhankelijke variabele is het beleidsdomein van de beleidsstelling. Om de robuustheid van de resultaten te verhogen, nemen we enkel beleidsdomeinen in rekening die vertegenwoordigd worden door ten minste vier stellingen. Hiermee houden we tien beleidsstellingen over: onderwijs, sociaal wel-

zijn, leefmilieu, mobiliteit, cultuur, ruimtelijke ordening, immigratie, belastings- en begrotingsbeleid, algemeen economisch beleid. Om de complexiteit van een beleidsstelling te vatten, kan een stelling tot twee beleidsdomeinen behoren. Bijvoorbeeld 'Scholen moeten kinderen verplichten om ook op de speelplaats Nederlands te praten' behoort zowel tot het beleidsdomein onderwijs als het domein immigratie. Een lijst van alle beleidsstellingen en de beleidsdomeinen waartoe ze behoren wordt gegeven in de appendix. Omdat stellingen tot meerdere domeinen kunnen behoren, hebben we tien dichotome variabelen, één voor ieder beleidsdomein, die elk aangeven of een beleidstelling tot een beleidsdomein behoort (1) of niet (0). In onze analyses controleren we verder voor het geslacht en de leeftijd van een respondent. Tabel 1 geeft een overzicht van alle variabelen.

Omdat we 50 beleidstellingen hebben, 'stapelen' we onze data. In de gestapelde (*stacked*) dataset zijn er 50 observaties per kiezer, één per beleidstelling. Het stapelen van de data resulteert in een dataset met 50.000 kiezer-stellingcombinaties. De verschillende onafhankelijke variabelen bevinden zich op verschillende niveaus: het kiezersniveau ($n = 1.000$) en het niveau van de beleidstelling ($n = 50$). Daarom gebruiken we multilevel regressie met een random intercept voor elke van deze twee niveaus. Tabel 2 geeft een (fictief) voorbeeld van de gestapelde dataset.

TABEL 1. Beschrijving van alle variabelen.

	Gemiddelde	Standaardafwijking	Minimum	Maximum
Individuele beleidscongruentie	-0,53	0,27	-0,59	0,59
Opleidingsniveau (laag (1) – midden (2) – hoog (3))	1,90	0,79	1	3
Geslacht (man (1) - vrouw (2))	1,48	0,50	1	2
Leeftijd	44,54	14,59	18	81
Onderwijs	0,15	0,35	0	1
Sociaal welzijn	0,16	0,37	0	1
Leefmilieu	0,14	0,35	0	1
Politieke instellingen	0,12	0,32	0	1
Mobiliteit	0,14	0,35	0	1
Cultuur	0,08	0,27	0	1
Ruimtelijke ordening	0,09	0,29	0	1
Immigratie	0,10	0,30	0	1
Belastings- en begrotingsbeleid	0,14	0,35	0	1
Algemeen economisch beleid	0,10	0,30	0	1

TABEL 2. Fictief voorbeeld van een gestapelde dataset.

Respondent	Stelling	Onderwijs	Sociaal welzijn	Leeftijd	Geslacht	Onderwijsniveau	Individuele beleidscon- gruentie
1	1	1	0	50	Man	Middenopgeleid	5,5%
1	2	1	0	50	Man	Middenopgeleid	6,0%
1	3	0	1	50	Man	Middenopgeleid	2,3%
1	4	0	1	50	Man	Middenopgeleid	-7,5%
1	5	0	0	50	Man	Middenopgeleid	-6,5%
2	1	1	0	26	Vrouw	Hoogopgeleid	5,5%
2	2	1	0	26	Vrouw	Hoogopgeleid	6,0%
2	3	0	1	26	Vrouw	Hoogopgeleid	-2,3%
2	4	0	1	26	Vrouw	Hoogopgeleid	7,5%
2	5	0	0	26	Vrouw	Hoogopgeleid	6,5%
3	1	1	0	34	Vrouw	Laagopgeleid	-5,5%
3	2	1	0	34	Vrouw	Laagopgeleid	-6,0%
3	3	0	1	34	Vrouw	Laagopgeleid	-2,3%
3	4	0	1	34	Vrouw	Laagopgeleid	-7,5%
3	5	0	0	34	Vrouw	Laagopgeleid	6,5%

4. Resultaten

Het doel van deze bijdrage is om te onderzoeken in welke mate beleidsdomeinen het verschil in beleidscongruentie tussen hoog- en laagopgeleiden modereren. Model 1 in tabel 3 toont de directe relaties tussen de sociale achtergrondvariabelen, de beleidsdomeinen en individuele beleidscongruentie. De resultaten geven aan dat er significante verschillen zijn in individuele congruentie tussen hoog- en laagopgeleiden. Hoogopgeleiden zijn, over alle domeinen heen, congruenter met het Vlaams Parlement dan laagopgeleide kiezers. We zien ook dat geslacht en leeftijd significant gerelateerd zijn aan congruentie: vrouwen zijn gemiddeld congruenter dan mannen en ouderen zijn gemiddeld minder congruent dan jongeren. Beleidsdomeinen lijken niet rechtstreeks verband te houden met individuele beleidscongruentie.

Op het eerste gezicht wordt hypothese 1 hiermee empirisch ondersteund: de beleidspreferenties van hoogopgeleiden worden beter vertegenwoordigd in het parlement dan die van laagopgeleiden. Maar doet het verschil tussen hoog- en laagopgeleiden ertoe? Met andere woorden, is er naast een significant verschil een substantieel verschil in individuele beleidscongruentie? Om dit na te gaan hebben we de verwachte waarden van de afhankelijke variabele berekend per onderwijsniveau, terwijl alle andere variabelen op hun gemiddelde waarde worden gehouden.

TABEL 3. Multivariate analyses van individuele beleidscongruentie.

	Model 1: Directe effecten			Model 2: Interactie-effecten		
	B	S.E.	Sig.	B	S.E.	Sig.
Laagopgeleiden (ref. cat.)	-			-		
Middenopgeleiden	1,09	0,31	***	-0,03	0,73	
Hoogopgeleiden	2,62	0,34	***	0,38	0,79	
Beleidsdomeinen						
Onderwijs	3,35	5,94		3,26	5,96	
Sociaal welzijn	2,58	5,44		2,71	5,46	
Leefmilieu	-1,86	5,63		-1,79	5,65	
Politieke instellingen	-4,87	6,50		-5,28	6,53	
Mobiliteit	0,23	5,83		-1,07	5,86	
Cultuur	0,99	7,33		-0,18	7,36	
Ruimtelijke ordening	6,27	5,89		7,55	5,91	
Immigratie	-5,40	6,52		-6,34	6,55	
Belastingbeleid	-1,92	5,89		-5,88	5,91	
Economisch beleid	-2,08	6,18		-3,89	6,21	
Geslacht	-0,64	0,27	*	-0,09	0,27	
Leeftijd	-0,02	0,01	*	-0,03	0,01	
Interactietermen						
Onderwijs*						
Middenopgeleiden				0,39	0,95	
Hoogopgeleiden				-0,17	1,03	
Sociaal welzijn*						
Middenopgeleiden				0,10	0,88	
Hoogopgeleiden				-0,60	0,95	
Leefmilieu*						
Middenopgeleiden				-0,37	0,91	
Hoogopgeleiden				0,16	1,00	
Politieke instellingen*						
Middenopgeleiden				0,54	1,06	
Hoogopgeleiden				0,67	1,16	
Mobiliteit*						
Middenopgeleiden				1,35	0,95	
Hoogopgeleiden				3,01	1,03	**
Cultuur*						
Middenopgeleiden				1,14	1,18	
Hoogopgeleiden				2,74	1,28	*
Ruimtelijke ordening*						
Middenopgeleiden				-1,20	1,00	
Hoogopgeleiden				-3,27	1,09	**
Immigratie*						
Middenopgeleiden				0,77	1,04	
Hoogopgeleiden				2,41	1,13	*
Belastingbeleid*						
Middenopgeleiden				4,23	0,96	***
Hoogopgeleiden				9,03	1,04	***
Algemeen economisch beleid*						
Middenopgeleiden				1,99	1,01	*
Hoogopgeleiden				4,08	1,10	***
Constante	-6,20	4,46		-5,20	4,48	
N Totaal/kiezers	43447/1000			43447/1000		
AIC/BIC	399778,8/399943,7			399706,7/400045,2		

Multilevel lineaire regressie; † = $p \leq 0.10$; * = $p \leq 0.05$; ** = $p \leq 0.01$; *** = $p \leq 0.001$

De waarden worden gerapporteerd in tabel 4. Hieruit wordt duidelijk dat er voor alle onderwijsniveaus een lichte ondervertegenwoordiging is van hun beleidsvoorkeuren. We zien echter wel dat die van hoogopgeleiden gemiddeld iets minder dan 4% worden ondervertegenwoordigd, terwijl dit bij laagopgeleiden gemiddeld 6% is: een verschil van 2,6%. Hoewel er dus een significant verschil is dat met voldoende zekerheid kan worden veralgemeend naar de populatie, is het verschil in omvang enigszins beperkt. Met een dergelijk resultaat zouden we ons eerder aansluiten bij Stimson (1995) of Wlezien en Soroka (2011), wanneer ze stellen dat er weinig verschillen zijn tussen sociale groepen in de mate waarin hun beleidspreferenties vertegenwoordigd zijn in het parlement.

TABEL 4. **Verwachte waarden van individuele beleidscongruentie.**

	Individuele beleidscongruentie
Laagopgeleiden	-6,20
Middenopgeleiden	-5,11
Hoogopgeleiden	-3,58

De voorspelde waarden zijn gebaseerd op de resultaten van model 1 in tabel 3. Voor de berekening werden de waarden van alle andere onafhankelijke variabelen op hun gemiddelde waarde gehouden.

We stellen echter dat een geaggregeerde meting van ongelijkheid in beleidscongruentie grotere ongelijkheden kan verbergen in specifieke beleidsdomeinen. Is het mogelijk dat, op bepaalde domeinen, de beleidspreferenties van hoogopgeleiden sterker vertegenwoordigd worden in het parlement? Model 2 in tabel 3 toont hoe het verschil in congruentie tussen onderwijsniveaus gemodereerd wordt door beleidsdomeinen. Voor veel beleidsdomeinen bevestigt het de (beperkte) verschillen uit model 1. Tegelijkertijd zien we dat er significante moderatie-effecten aanwezig zijn bij zes beleidsdomeinen. Bij stellingen die gaan over mobiliteit, cultuur, immigratie, belastings- en begrotingsbeleid en algemeen economisch beleid kan het verschil in beleidscongruentie tussen hoog- en laagopgeleiden tot bijna 8% groter worden. We vinden ook bewijs voor een moderatie-effect bij ruimtelijke ordening, maar hier is de richting van de moderatie omgekeerd. De kloof tussen hoog- en laagopgeleiden is hier kleiner dan bij andere beleidsdomeinen.

Om een idee te krijgen van hoe sterk deze drie beleidsdomein de verschillen in individuele congruentie modereren, berekenen we opnieuw de verwachte waarden van congruentie voor ieder onderwijsniveau, maar nu onderscheiden we ook tussen mobiliteit, cultuur, ruimtelijke ordening, immigratie, belastings- en begrotingsbeleid, algemeen economisch beleid. De verwachte waarden worden gerapporteerd in tabel 5. Ze laten zien dat, vooral inzake belastings- en begrotingsbeleid, de preferenties van hoogopgeleiden beter vertegenwoordigd worden in het parlement. In vergelijking met het totaalverschil tussen hoog- en laagopgeleiden (over alle

beleidsdomeinen heen) verdrievoudigt de kloof tussen de onderwijsgroepen bij het algemeen economisch beleid en verviervoudigt het verschil als we enkel kijken naar het belastings- en begrotingsbeleid. De resultaten suggereren ook dat het relevant is om binnen de socio-economische beleidsdimensie verschillende beleidsdomeinen te onderscheiden. Het moderatie-effect van het belastings- en begrotingsbeleid is immers beduidend groter dan dat van het algemeen economisch beleid. In ieder geval steunen deze resultaten hypothesen 2 en 3. Bij mobiliteit, cultuur, en immigratie zien we de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden ongeveer verdubbelen: van 2,3% tot 4-5%. Wanneer het gaat over ruimtelijke ordening verdwijnt het verschil tussen de onderwijsgroepen bijna helemaal.

TABEL 5. **Verwachte waarden van individuele beleidscongruentie, per opleidingsniveau en beleidsdomein.**

	Laag-opgeleiden	Midden-opgeleiden	Hoog-opgeleiden	Vershil tussen laag- en hoogopgeleiden
Alle beleidsdomeinen	-6,09	-5,08	-3,76	2,32
Mobiliteit	-7,01	-4,84	-2,08	4,92
Cultuur	-6,25	-4,19	-1,40	4,85
Ruimtelijke ordening	0,79	0,72	0,13	0,66
Immigratie	-11,77	-10,07	-7,30	4,47
Belastings- en begrotingsbeleid	-11,15	-6,49	-1,06	10,09
Algemeen economisch beleid	-9,60	-6,79	-3,59	6,01

De voorspelde waarden zijn gebaseerd op de resultaten van model 1 in tabel 3. Voor de berekening werden de waarden van alle andere onafhankelijke variabelen op hun gemiddelde waarde gehouden.

5. Conclusie en discussie

Deze bijdrage tracht te onderzoeken in welke mate verschillen in individuele beleidscongruentie met het Vlaams Parlement tussen hoog- en laagopgeleiden gemiddeld worden door beleidsdomeinen. Is de ongelijkheid in beleidscongruentie groter in het ene beleidsdomein en kleiner in het andere? Vaak wordt beleidscongruentie op een geaggregeerd niveau onderzocht. Een dergelijke benadering houdt echter het risico in, dat grotere verschillen in congruentie in specifieke beleidsdomeinen onopgemerkt blijven. Onze resultaten tonen aan dat, over alle beleidsdomeinen heen, er slechts kleine verschillen bestaan in beleidscongruentie tussen hoog- en laagopgeleide kiezers. Wanneer we dit verschil echter onderzoeken in ieder beleidsdomein apart, ontdekken we een substantiëlere kloof in beleidscongruentie inzake mobiliteit, cultuur, immigratie, belastings- en begrotingsbeleid, algemeen economisch beleid. Vooral in die laatste twee domeinen lijkt het Vlaams

Parlement 'bevoordeeld' ten aanzien van de beleidspreferenties van hoogopgeleiden. De resultaten sluiten dan ook aan bij die van eerder onderzoek in de Verenigde Staten. Ook hier vond men dat de ongelijkheid in beleidscongruentie het grootst was bij beleidsdomeinen die gingen over economisch beleid, belastingen en de begroting. Tegelijkertijd zien we dat het verschil in beleidscongruentie kleiner is inzake ruimtelijke ordening. Dit toont aan dat ook het omgekeerde mogelijk is: op sommige beleidsdomeinen wordt de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden kleiner in plaats van groter.

Deze resultaten roepen normatieve vragen op. Is de betere vertegenwoordiging van de beleidspreferenties van hoogopgeleiden problematisch? Onderzoek heeft aangetoond dat deze kiezers beter geïnformeerd zijn (Hillygus, 2005). Diegenen die de gelijke vertegenwoordiging van sociale groepen voorstaan, zullen een pessimistische normatieve conclusie koppelen aan deze bevindingen. Anderen zullen instemmen met het groter gewicht voor de beleidspreferenties van de beter geïnformeerde lagen van de bevolking (Lippmann, 1955). Als het doel van de politiek het nastreven van het algemeen belang is, is de vraag echter of dit wordt bereikt door de voorkeuren van hoogopgeleiden (disproportioneel) na te streven. Wordt hiermee het algemeen belang beoogd of slechts het belang van een specifieke sociale groep? Aangezien de beleidsvoorkeuren van hoogopgeleiden vaak aansluiten bij hun eigen materiële belangen (Bovens & Wille, 2011), lijkt de laatste verklaring meer waarschijnlijk te zijn.

Hoewel we vinden dat onze resultaten overtuigend zijn, heeft deze studie beperkingen. Ten eerste is de grootte van sommige modererende effecten enigszins beperkt. Dit kan mogelijk verklaard worden doordat in de casus België het aantreffen van ongelijkheid in vertegenwoordiging minder waarschijnlijk is. Zo kent België, zoals aangegeven, een opkomstplicht, waardoor de sociale vertekening in de verkiezingsopkomst geneutraliseerd wordt (De Winter & Ackaert, 1993), met een egaliserend effect op de beleidsvertegenwoordiging (Lijphart, 1997). Daarnaast kent België strenge regels inzake de financiering van partijen en hun electorale campagnes (Weekers, Maddens & Noppe, 2009). Volgens (voornamelijk in de VS gesitueerde) onderzoekers creëert de afhankelijkheid van kandidaten en partijen van rijke donoren om hun campagnes te financieren een preselectie. Enkel partijen en kandidaten die als het ware goedgekeurd zijn door rijke donoren (en dus financiële middelen krijgen) zijn daadwerkelijk in staat campagne te voeren en een verkiezing te winnen (Ferguson, 1995). Ten slotte kent België, in tegenstelling tot ieder ander geïndustrialiseerd land, geen daling in vakbondslidmaatschap. Integendeel, het aantal mensen dat zich aansluit bij een beroepsvereniging neemt toe. Vakbonden verdedigen vaak de (socio-economische) beleidsstandpunten van lagere sociale klassen, vooral bestaande uit laaggeschoolde kiezers. Hun toegenomen macht en hun banden met een aantal politieke partijen maken een bevoordeling van de beleidspreferenties van hoogopgeleiden minder waarschijnlijk. Kortweg kunnen

we stellen dat, hoewel de aangetroffen effecten niet altijd groot zijn, het überhaupt aantreffen van verschillen tussen hoog- en laagopgeleiden en modererende effecten van beleidsdomeinen in een casus als België doet vermoeden dat we dergelijke verschillen eveneens en waarschijnlijk in sterkere mate zullen aantreffen in andere landen.

Ten tweede kijken we enkel naar onderwijsniveau. Hoewel onderwijsniveau relevant is voor beleidscongruentie in de Belgische of Europese context, gezien zijn lage inkomensongelijkheid, kan inkomen een grotere rol spelen in andere casussen en wordt het vaker gebruikt in onderzoek naar ongelijkheid in beleidscongruentie. De relatie tussen onderwijsniveau en inkomen doet echter vermoeden, dat we ook tussen hoge en lage inkomens verschillen in individuele beleidscongruentie zullen aantreffen.

Ten slotte kijken we enkel naar de positiedimensie van beleidscongruentie. Ook belangrijk is de mate waarin partijen belang hechten aan kwesties en thema's die voor kiezers belangrijk zijn. Congruentie met het parlement betekent vermoedelijk meer wanneer het parlement de thema's waarover overeenstemming bestaat, belangrijk vindt. Aangezien we de grootste effecten aantreffen op economische en financiële thema's en aangezien deze thema's vaak hoog op de politieke agenda staan, kunnen we echter stellen dat de gevonden verschillen groter zouden worden, mochten we het belang van thema's in acht nemen.

Samengevat beweren we niet dat de resultaten van deze studie meteen replicerbaar zijn in andere contexten. Toch kan de benadering die hier wordt gepresenteerd een nuttige manier zijn om over ongelijkheid in beleidscongruentie en ongelijkheid in vertegenwoordiging in het algemeen te denken. We zijn ervan overtuigd dat een dergelijke benadering een zinvolle bijdrage kan leveren aan de manier waarop we ongelijkheid in beleidscongruentie zien en begrijpen. Toekomstige studies zouden zich moeten richten op de redenen waarom ongelijkheid in congruentie meer voorkomt in het ene beleidsdomein dan in het andere. Dit laat niet toe om relatief makkelijke en brede conclusies te trekken, maar waarom zouden we ons tevreden stellen met eenvoudige theorieën die onrecht doen aan een complexe sociale realiteit?

Noten

1. Bij de berekening van het standpunt bij kiezers werden de data gewogen om enige resterende vertekening in de samenstelling van de steekproef te reduceren.
2. Hoewel het ook mogelijk zou zijn geweest de opinieverdeling te nemen binnen de meerderheidspartijen, zouden de causale mechanismen moeilijker te identificeren zijn geweest. De determinanten van meerderheidscoalities (minimaal aantal zetels, mini-

maal aantal partijen, ideologische afstand enz.) zijn factoren die *an sich* niet leiden tot een ondervertegenwoordiging van de standpunten van laagopgeleiden.

3. Hoewel de berekeningswijze rekening houdt met de opinieverdeling bij kiezers, bestaat er nog steeds de mogelijkheid dat een verschil tussen de opinieverdeling van kiezers en die van het parlement dezelfde gemiddelde beleidscongruentie oplevert als mochten de twee opinieverdelingen identiek zijn. Dit zou echter wel verschillende standaardafwijkingen opleveren. Om deze redenen hebben we voor ieder onderwijsniveau en ieder beleidsdomein de standaardafwijking nagekeken op grote verschillen. Die was overal zeer klein.

Bibliografie

- Andeweg, R. (2011). Approaching Perfect Policy Congruence: Measurement, Development, and Relevance for Political Representation. In M. Rosema & K. Aarts (Eds.), *How Democracy Works: Political Representation and Policy Congruence in Modern Societies* (pp. 39-52). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- APSA Task Force. (2004). American Democracy in an Age of Rising Inequality. *Perspectives on Politics*, 2(4), 651-666.
- Bartels, L. M. (2008). *Unequal Democracy: The Political Economy of the New Gilded Age*. New York, Princeton: Russell Sage Foundation, Princeton University Press.
- Belchior, A. M. (2013). Explaining Left-Right Party Congruence Across European Party Systems: A Test of Micro-, Meso-, and Macro-Level Models. *Comparative Political Studies*, 46(3), 352-386.
- Bovens, M. & Wille, A. (2010). The Education Gap in Participation and Its Political Consequences. *Acta Politica*, 45(4), 393-422.
- Bovens, M. & Wille, A. C. (2011). *Diplomademocratie: over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Dahl, R. A. (1989). *Democracy and Its Critics*. Yale University Press. <http://yalepress.yale.edu/Book.asp?isbn=9780300049381>, geraadpleegd op 8 december 2015.
- Dalton, R. J., Farrell, D. M. & McAllister, I. (2011). The Dynamics of Political Representation. In M. Rosema & K. Aarts, *How Democracy Works: Political Representation and Policy Congruence in Modern Societies* (pp. 21-38). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Depauw, S. (2003a). Government Party Discipline in Parliamentary Democracies: The Cases of Belgium, France, and the United Kingdom in the 1990s. *The Journal of Legislative Studies*, 9(4), 130-146.
- Depauw, S. (2003b). Part 2: Discipline. *The Journal of Legislative Studies*, 9(4), 130-146.
- Deschouwer, K. (2012). *The Politics of Belgium: Governing a Divided Society*. Londen: Palgrave Macmillan.

- De Winter, L. & Ackaert, J. (1993). De afwezigen hebben andermaal ongelijk. De stemverzaking in Vlaanderen op 24 november 1991. In M. Swyngedouw, J. Billiet, A. Carton & R. Beerten (Eds.), *Kiezen is verliezen. Onderzoek naar de politieke opvattingen van de Vlamingen* (pp. 67-82). Leuven: Acco.
- De Winter, L. & Dumont, P. (2000). PPGs in Belgium. Subjects of Partitocratic Domination. In K. Heidar & R. Koole (Eds.), *Parliamentary Party Groups in European Democracies. Political Parties Behind Closed Doors*. (pp. 106-129). Londen: Routledge.
- Diamond, L. J. & Morlino, L. (2005). *Assessing the Quality of Democracy*. (American Political Science Association, Ed.). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Downs, A. (1957). An Economic Theory of Political Action in a Democracy. *Journal of Political Economy*, 65(2), 135-150.
- Erikson, R. S., Mackuen, M. B. & Stimson, J. A. (2002). *The Macro Polity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ferguson, T. (1995). *Golden Rule: The Investment Theory of Party Competition and the Logic of Money-driven Political Systems*. Chicago: University of Chicago Press.
- Flavin, P. (2012). Income Inequality and Policy Representation in the American States. *American Politics Research*, 40(1), 29-59.
- Freire, A. & Belchior, A. (2013). Ideological Representation in Portugal: MPs' – Electors' Linkages in Terms of Left – Right Placement and Substantive Meaning. *The Journal of Legislative Studies*, 19(1), 1-21.
- Gemenis, K. (2013). Estimating Parties' Policy Positions through Voting Advice Applications: Some Methodological Considerations. *Acta Politica*, 48(3), 268-295.
- Giger, N., Rosset, J. & Bernauer, J. (2012). The Poor Political Representation of the Poor in a Comparative Perspective. *Representation*, 48(1), 47-61.
- Gilens, M. (2005). Inequality and Democratic Responsiveness. *Public Opinion Quarterly*, 69(5), 778-796.
- Gilens, M. (2012). *Affluence and Influence: Economic Inequality and Political Power in America*. Princeton, N.J, New York: Princeton University Press, Russell Sage Foundation.
- Golder, M. & Stramski, J. (2010). Ideological Congruence and Electoral Institutions. *American Journal of Political Science*, 54(1), 90-106.
- Hillygus, D. S. (2005). The MISSING LINK: Exploring the Relationship Between Higher Education and Political Engagement. *Political Behavior*, 27(1), 25-47.
- Hooghe, M. & Pelleriaux, K. (1998). Compulsory Voting in Belgium: an Application of the Lijphart Thesis. *Electoral Studies*, 17(4), 419-424
- Jacobs, L. R. & Page, B. I. (2005). Who Influences U.S. Foreign Policy? *American Political Science Review*, 99(01), 107-123.
- Lefkofridi, Z., Giger, N. & Kissau, K. (2012). Inequality and Representation in Europe. *Representation*, 48(1), 1-11.
- Leighley, J. E. & Nagler, J. (1992). Socioeconomic Class Bias in Turnout, 1964-1988: The Voters Remain the Same. *American Political Science Review*, 86(03), 725-736.

- Lesschaeve, C. & Meulewaeter, C. (2015). Veranderingen in beleidsstandpunten en electorale volatiliteit. In K. Deschouwer, P. Delwit, M. Hooghe, P. Baudewyn & S. Walgrave (Eds.), *De kiezer ontcijferd: Over stemgedrag en stemmotivaties* (pp. 96-110). Leuven: Lannoo Campus.
- Lewis-Beck, M. S., Jacoby, W. G., Norpoth, H. & Weisberg, H. F. (Eds.) (2008). *The American voter Revisited*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Lijphart, A. (1997). Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma. *The American Political Science Review*, 91(1), 1-14.
- Lippmann, W. (1955). *Essays in the Public Philosophy*. New Brunswick (USA): Transaction Publishers.
- Marien, S., Hooghe, M. & Quintelier, E. (2010). Inequalities in Non-institutionalised Forms of Political Participation: A Multi-level Analysis of 25 countries. *Political Studies*, 58(1), 187-213.
- Moreas, M.-A. (2007). *Digitale kloof in Vlaanderen*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Nuytemans, M., Walgrave, S. & Deschouwer, K. (2010). Do the Vote Test: The Belgian Voting Aid Application. In L. Cedroni & D. Garzia (Eds.), *Voting Advice Applications in Europe: The State of the Art* (pp. 125-142). Napoli: Scriptaweb.
- Pitkin, H. F. (1967). *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- Ridder, J. den (2014). *Schakels of obstakels?: Nederlandse politieke partijen en de eensgezindheid, verdeeldheid en representativiteit van partijleden*. Leiden: Universiteit Leiden (dissertatie).
- Ruedin, D. (2012). Individual Representation: A Different Approach to Political Representation. *Representation*, 48(1), 115-129.
- Steinbrecher, M. & Seeber, G. (2011). *Inequality and Turnout in Europe* (SSRN Scholarly Paper No. ID 1901620). Rochester, NY: Social Science Research Network. <http://papers.ssrn.com/abstract=1901620>, geraadpleegd op 12 februari 2013.
- Stimson, J. A., Mackuen, M. B., & Erikson, R. S. (1995). Dynamic Representation. *The American Political Science Review*, 89(3), 543-565.
- Strabac, Z. & Aalberg, T. (2011). Measuring Political Knowledge in Telephone and Web Surveys: A Cross-National Comparison. *Social Science Computer Review*, 29(2), 175-192.
- Thomassen, J. (2012). The Blind Corner of Political Representation. *Representation*, 48(1), 13-27.
- Ura, J. D. & Ellis, C. R. (2008). Income, Preferences, and the Dynamics of Policy Responsiveness. *PS, Political Science & Politics*, 41(4), 785.
- van Der Brug, W. & Van Spanje, J. (2009). Immigration, Europe and the 'New' Cultural Dimension. *European Journal of Political Research*, 48(3), 309-334.
- Walgrave, S. & Lefevere, J. (2013). Ideology, Salience, and Complexity: Determinants of Policy Issue Incongruence between Voters and Parties. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 23(4), 456-483.

- Weekers, K., Maddens, B. & Noppe, J. (2009). Explaining the Evolution of the Party Finance Regime in Belgium. *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 19(1), 25-48.
- Winter, L. D. & Ackaert, J. (1998). Compulsory Voting in Belgium: A Reply to Hooghe and Pelleriaux. *Electoral Studies*, 4(17), 425-428.
- Winters, J. A. & Page, B. I. (2009). Oligarchy in the United States? *Perspectives on Politics*, 7(4), 731-751.
- Wlezien, C. & Soroka, S. N. (2011). Inequality in Policy Responsiveness? In P. K. Enns & C. Wlezien (Eds.), *Who Gets Represented?* (pp. 285-310). New York, N.Y.: Russell Sage Foundation.

Appendix. Lijst met beleidsstellingen

Beleidsstelling	Beleidsdomein 1	Beleidsdomein 2
Ouders van kinderen die vaak spijbelen, moeten worden gestraft.	Onderwijs	Onderwijs
In het lager onderwijs moeten sommige vakken in het Frans kunnen gegeven worden.	Onderwijs	Onderwijs
Leerkrachten in moeilijke scholen moeten een financiële bonus krijgen.	Onderwijs	Sociaal welzijn
Te veel aandacht voor zwakkere groepen in het onderwijs haalt de kwaliteit naar beneden.	Onderwijs	Sociaal welzijn
Middelbare scholen moeten de mogelijkheid krijgen om dure schoolreizen te organiseren.	Onderwijs	Sociaal welzijn
Scholen moeten bij inschrijving altijd voorrang geven aan kinderen uit de buurt, ongeacht hun afkomst.	Onderwijs	Immigratie
De overheid moet kinderopvang gratis maken.	Sociaal welzijn	Sociaal welzijn
De wachlijsten in de gehandicaptensector wegwerken is belangrijker dan belastingen verlagen.	Sociaal welzijn	Belastings- en begrotingsbeleid
De overheid moet mensen helpen om op de privémarkt te huren, eerder dan zelf sociale woningen te bouwen.	Sociaal welzijn	Sociaal welzijn
Er moeten meer gesloten centra voor delinquente jongeren komen.	Andere	Andere
Ook voor oudere woningen moeten er verplichte isolatienormen komen.	Leefmilieu	Leefmilieu
Trager rijden bij smogalarm moet worden afgeschaft.	Leefmilieu	Mobiliteit
Wie een auto ouder dan 10 jaar vervangt, moet een premie krijgen.	Leefmilieu	Leefmilieu
Afval naar het containerpark brengen moet gratis zijn.	Leefmilieu	Leefmilieu
Het moet makkelijker worden om een windmolen in je tuin te plaatsen.	Leefmilieu	Leefmilieu
De kabinetten van de Vlaamse ministers moeten worden afgeschaft.	Politieke instellingen	Politieke instellingen
Het provinciale bestuursniveau moet verdwijnen.	Politieke instellingen	Politieke instellingen
De Vlaamse en federale verkiezingen moeten samenvallen.	Politieke instellingen	Politieke instellingen
Engels moet erkend worden als een officiële taal in Brussel.	Politieke instellingen	Politieke instellingen
De Vlaamse regering moet stappen zetten om Vlaanderen onafhankelijk te maken.	Politieke instellingen	Politieke instellingen
Cultuurprojecten met weinig bezoekers moeten minder subsidies krijgen.	Cultuur	Cultuur
Landbouwers moeten genetisch gemanipuleerde gewassen kunnen kweken.	Andere	Andere
De maximumsnelheid op de Brusselse ring moet verlaagd worden tot 100 km per uur.	Mobiliteit	Mobiliteit
Het toelaten van supertrucks op de weg is een goed idee.	Mobiliteit	Mobiliteit
De Lijn moet gratis worden voor jongeren tot 18 jaar.	Mobiliteit	Mobiliteit
Als De Lijn staakt, moet er een minimumdienst zijn.	Mobiliteit	Mobiliteit
Op de drukste autosnelwegen moet er een extra rijstrook komen.	Mobiliteit	Mobiliteit
De VRT mag geen enkele vorm van reclame uitzenden.	Cultuur	Cultuur
Tijdens, voor en na kinderprogramma's op tv mag er geen reclame zijn.	Cultuur	Cultuur

Beleidsstelling	Beleidsdomein 1	Beleidsdomein 2
De overheid moet commerciële zenders subsidies geven om een jeugdjournaal te maken.	Cultuur	Cultuur
De Lange Wapperbrug in Antwerpen moet nu zo snel mogelijk worden gebouwd.	Ruimtelijke ordening	Mobiliteit
Wonen in de stad moet financieel aangemoedigd worden.	Ruimtelijke ordening	Ruimtelijke ordening
Bouwgronden die lang niet bebouwd worden, moeten belast worden.	Ruimtelijke ordening	Belastings- en begrotingsbeleid
Het moet makkelijker worden om grote winkelcentra in te planten.	Ruimtelijke ordening	Algemeen economisch beleid
Scholen moeten kinderen verplichten om ook op de speelplaats Nederlands te praten.	Immigratie	Onderwijs
Overheidspersoneel achter het loket mag een hoofddoek dragen.	Immigratie	Immigratie
Polen en Roemenen moeten het recht krijgen om in Vlaanderen te komen werken.	Immigratie	Algemeen economisch beleid
Alleen wie slaagt voor een inburgeringsexamen mag blijven.	Immigratie	Immigratie
De Vlaamse begroting mag in het rood gaan om de crisis te bestrijden.	Belastings- en begrotingsbeleid	Belastings- en begrotingsbeleid
De belastingen verlagen is een prioriteit.	Belastings- en begrotingsbeleid	Belastings- en begrotingsbeleid
Wie meer verdient moet meer betalen voor de zorgverzekering; wie minder verdient moet minder betalen.	Sociaal welzijn	Sociaal welzijn
De uitbreiding van de Antwerpse haven mag niet belemmerd worden.	Ruimtelijke ordening	Leefmilieu
Economische groei rond de luchthavens is belangrijker dan strenge geluidsnormen.	Algemeen economisch beleid	Leefmilieu
Vlaamse overheidsbedrijven moeten een minimum aantal gehandicapten in dienst nemen.	Algemeen economisch beleid	Sociaal welzijn
De jobkorting mag enkel naar de laagste inkomens gaan.	Belastings- en begrotingsbeleid	Belastings- en begrotingsbeleid
Vlaanderen moet meer geld besteden aan ontwikkelingshulp.	Belastings- en begrotingsbeleid	Belastings- en begrotingsbeleid
De regels voor de uitvoer van wapens moeten strenger worden.	Algemeen economisch beleid	Algemeen economisch beleid
Het moet mogelijk zijn om met Vlaams Belang een regering te vormen.	Andere	Andere
Politici mogen niet deelnemen aan televisiespelletjes.	Andere	Andere
Wie op een lijst verkozen wordt moet zijn of haar mandaat opnemen.	Politieke instellingen	Politieke instellingen